

MANEL RISQUES CORBELLA

Professor titular d'història contemporània a la Universitat de Barcelona

El 5 de novembre de 1979 Amanda Nucete Anglada rebia la comunicació del capità general de Catalunya que concedia l'amnistia al seu difunt marit, Pedro Garrido Martínez, tinent de la Guàrdia Civil, executat el 14 de novembre de 1939 al Camp de la Bóta.¹ Ella n'havia fet la sol·licitud feia gairebé un mes, el 5 d'octubre, i la justificava per tal de poder cobrar la pensió de viudetat que fins llavors se li havia negat. Era una dels milers de vídues que, entre moltes altres coses, havia patit un dels efectes més perversos del règim franquista: l'expulsió del sistema social arran la Victòria. Al dol personal hi afegí la humiliació, la marginació i l'exclusió que practicà la dictadura, des dels seus inicis fins al final. La fidelitat republicana del seu marit al llarg de la Guerra Civil n'havia estat la causa. Tardà quaranta anys a posar fi a aquesta situació i que la memòria de Pedro Garrido Martínez, un guàrdia civil antifeixista, comencés a ser rehabilitada. El text que ve a continuació pretén col·laborar a la justícia d'aquesta rehabilitació.

1. LA PERIPÈCIA DE PEDRO GARRIDO DURANT LA GUERRA CIVIL

Les setmanes anteriors al 19 de juliol de 1936 Pedro Garrido era un dels pocs oficials de la Guàrdia Civil que presentava un perfil netament republicà. La seva afiliació a la Unió Militar Republicana Antifeixista (UMRA) —de la qual va ser secretari— n'era la prova més visible. Aquesta associació agrupava caps i oficials republicans amb l'objectiu de contrarestar la colpista Unión Militar Española i controlar l'acció facciosa als cossos armats. A Catalunya l'havia organitzat i la presidia Vicenç Guarner, comissari d'Ordre Públic des de l'1 de juliol de 1936, el qual ha deixat una clara descripció de Garrido:

1. D'acord amb el Decret llei de 30 de juliol de 1976.

...pèl-roig, d'escassa estatura però actiu i consciencios i d'idees republicanes moderades (...) E(ns) tenia informats que la major part del personal de caps i oficials de la Guàrdia Civil havien signat els fulls de compromís, sota paraula d'honor, de coadjuvar a l'aixecament militar...²

Així, doncs, havia fet una important tasca de seguiment dels facciosos dins de l'institut les setmanes prèvies a la rebel·lió militar.

Quan va iniciar-se a la matinada del 19 de juliol, era tinent al segon esquadró de cavalleria a la 1a Comandància del 19è Terç de la Guàrdia Civil, aquarterada en aquells moments a la caserna del carrer del Consell de Cent, a la cantonada del passeig de Sant Joan de Barcelona.³ L'altra Comandància, la 2a, a les ordres del tinent coronel Modesto de Lara Molina, estava concentrada a la caserna d'Ausiàs March. Ambdues componien el 19è Terç, amb servei arreu de Barcelona ciutat i amb més de mil efectius. El seu cap era el coronel Antonio Escobar Huerta, que, al voltant de les deu del matí, va posar fi a la situació de confusió que hi havia al cos en proclamar públicament que la Guàrdia Civil havia d'acomplir la cartilla del cos i, per tant, defensar la legalitat vigent.⁴ Això suposava complir l'ordre que acabava d'arribar del general José Aranguren, inspector de la 5a Zona, que el Terç es mobilitzés per anar a defensar la Conselleria de Governació.⁵

Totes les forces van reunir-se a la caserna de Consell de Cent i, poc abans de les onze, van sortir formant una columna dirigida pel coronel Escobar. Van baixar pel passeig de Sant Joan, cap a l'Arc del Triomf, el Born i l'estació de França, i després de diverses vicissituds van arribar a la Conselleria de Governació, on hi havia el general Aranguren. La columna va restar un parell d'hores davant la Conselleria⁶ fins que, cap a les dues de la tarda, van reiniciar la marxa d'acord amb les ordres rebudes: anar a rendir els darrers focus de resistència dels rebels a la plaça Universitat i a la plaça de Catalunya. Van pujar per la Via Laietana fins a la Comissaria d'Ordre Públic, on van retre homenatge al president Companys i, efectivament, van intervenir en la rendició dels sollevats a la plaça de la Universitat —que no van oferir resistència— (entre les tres i les quatre de la tarda) i, poc després, es desplaçaren a la plaça de Catalunya, on Escobar ordenà l'alto el foc i la Guàrdia Civil s'ocupà dels detinguts. A les cinc de la tarda, els combats s'havien acabat.⁷

El tinent Garrido, però, no va participar en aquestes accions ja que va rebre l'ordre de quedar-se a la caserna de Consell de Cent amb una quarantena d'ho-

2. GUARNER, Vicenç. *L'aixecament militar i la Guerra Civil a Catalunya (1936-39)*. Barcelona, 1980, p. 61. Sobre la UMRA, vegeu p. 44-46.

3. S'hi havia incorporat, procedent de la 4a companyia, al Poble Nou, feia poc. El cap de la comandància era el tinent coronel Antonio Moreno Suero.

4. Declaració de Pedro Garrido, 19 d'abril de 1939. Causa 304/39.

5. Era a l'actual seu de la Delegació del Govern a Catalunya.

6. Durant aquest temps, el coronel Escobar, amb un escamot de guàrdies, va anar a rendir els darrers reductes dels artillers rebels procedents de la caserna d'Icària, molt afeblits ja, darrere de la Conselleria.

7. Sobre l'actuació de la Guàrdia Civil a Catalunya durant aquests dies, vegeu RISQUES, Manel; BARRACHINA, Carles. *Procés a la Guàrdia Civil, Barcelona 1939*. Barcelona, 2001.

mes, per tal d'organitzar la seva defensa davant de possibles atacs, que no van produir-se.⁸ De fet, ell no sortí al carrer fins l'endemà, dia 20, que va formar part de l'escamot de la Guàrdia Civil que, sota la direcció del coronel Escobar, procedí a la rendició del darrer reducte de sollevats a la ciutat, al convent dels Carmelites, a la Diagonal cantonada amb Llúria.

La crispació al voltant del convent —on els insurrectes havien disposat del decidit suport dels religiosos— era total quan arribaren els guàrdies, la qual cosa dificultà la comesa del coronel Escobar, que maldà per imposar tranquil·litat i negocià la rendició dels rebels —entre els quals hi havia un grup de la Guàrdia Civil encapçalat pel comandant Agustín Recas Marcos. Tanmateix, no pogué impedir l'incendi del convent i que, quan sortien els detinguts, esclatés la violència. La Guàrdia Civil es va veure superada per la multitud. Garrido ho explica així:

...Las turbas se precipitaron sobre todos y a pesar de la persuasión y fuerza moral nuestra para evitar todo derramamiento de sangre por parte de todos los que del cuerpo actuamos, tanto guardias como oficiales y jefes, fue imposible salvar...

...més que el comandant Recas i uns vint o trenta guàrdies civils que l'acompanyaven, un oficial de la Guàrdia de Seguretat i Assalt, entre dos-cents i dos-cents cinquanta soldats de cavalleria i un religiós:

...Fue imposible detener la avalancha de aquella multitud desbordada y eso que se trató de hacerles comprender que éramos fieles defensores del pueblo, haciéndonos bajas entre unos y otros pues el fuego partía de todas partes...

A més del cap dels insurrectes, el coronel Lacasa, van morir —segons Garrido— un tinent coronel, un comandant i alguns oficials més, que no pot quantificar.⁹

Quatre dies després, Garrido marxava amb la columna Durruti cap al front d'Aragó. Va arribar fins a Bujaraloz i participà en l'ocupació de Pina d'Ebre. Segons declarà, hi arribaren cap a dos quarts de quatre de la tarda del 26 de juliol, l'ocuparen sota la direcció de metal·lúrgics de la CNT-FAI i remarca els assassinats de persones de dretes i els robatoris i saqueigs que van fer els milicians: davant la impossibilitat de contenir-los, va retornar a la columna. Al vespre va sorgir la reacció dels «nacionals», que van passar «...a cuchillo...» la majoria dels milicians que s'havien quedat al poble. L'endemà, quan la columna es dirigia cap a Pina fou atacada per l'aviació feixista i va retornar a Bujaraloz. Poc després, el 8 d'agost va

8. Els únics incidents remarcables havien passat el capvespre del dia 18 quan, precisament, Garrido patrullava pels voltants de la caserna i trobà un grup d'uns vint paisans, falangistes, als quals va detenir per la seva actitud facciosa; però, poc després, el comandant Juan Martínez els va deixar en llibertat. El dia 19, quan defensava la caserna, l'episodi més significatiu fou el contacte amb un grup d'artillers sollevats que fugien, derrotats, de la plaça d'Espanya.

9. *Declaració manuscrita* de Pedro Garrido, Ateca, 19 d'abril de 1939. Causa 304/39. Vegeu l'explicació dels fets a RISQUES, M.; BARRACHINA, C., 2001, op. cit., p. 238-241.

aprofitar les discrepàncies que enfrontaren Durruti amb Pérez Farràs —que provocaren la marxa de Pérez Farràs—, per aconseguir el permís de retorn a Barcelona, amb d'altres guàrdies.¹⁰

Ja a la ciutat comtal, un accident d'automòbil li suposà la baixa mèdica fins al 14 de novembre. Durant aquest temps el seu nom es vinculà als comitès que van formar-se dins la Guàrdia Nacional Republicana (GNR) i que van institucionalitzar-se el setembre en forma de comitè regional; però no es pot verificar la seva participació directa, difícil d'altra banda atesa la seva activitat fora de Barcelona. D'ençà de l'alta, fou destinat pel conseller Díaz Sandino a Girona, on va dur a terme tasques de reclutament i instrucció en el segon batalló del 1r Regiment, el cap del qual era el comandant Luis Costell Salido. Llavors va enviar una carta al ministre de la Governació en què demanava el seu trasllat al Grup A de la Policia de Fronteres, al·legant com a mèrits principals que havia estat perseguit per les seves activitats republicanes durant els fets de 1934 a Banyoles i per la defensa de la caserna de Consell de Cent el 19 de juliol de 1936. En el primer cas fou arrestat i traslladat a Sabiñánigo (Osca) durant el bienni negre. En el segon cas va dir que:

...con motivo de la sedición nefasta del faccio, actué en la defensa del Cuartel de Consejo de Ciento imponiéndome al resto de la oficialidad excepto al coronel Escobar con los guardias revolucionarios y entregué dicho cuartel al Camarada Responsable del Partido Socialista Unificado (al cual pertenezco), Manuel García Morena...¹¹

Més enllà que pogués emfasitzar el propi protagonisme en els fets, constitueix la primera declaració de la seva militància política.

Que Garrido dirigís la petició a Prieto podria explicar-se perquè la Policia de Fronteres era competència del Govern central, però també denotava una relació poc fluida amb la Generalitat. Encara més, el 24 de gener de 1937 va rebre l'ordre del nou conseller Francesc Isgleas d'anar al front d'Aragó, on va restar fins al 3 d'abril. Poc després el ministre de Defensa va recompensar-lo amb l'ascens a capità el 14 de maig, per lleialtat al règim, mentre que el conseller tardà dos mesos i mig a ratificar-lo.¹² Pel juny prestava servei al 19è Terç, on intervingué conjuntament amb el tinent coronel Enric Álvarez Samper davant el cap del Terç, el tinent coronel Modesto de Lara, perquè adoptés «...medidas para que en el tercio no haya fascistas...» i al qual van presentar algunes denúncies concretes a les quals Lara no donà suport.¹³ Lara expressà la seva prevenció sobre Garrido, al qual titllà

10. *Declaració manuscrita...* Hi ha diverses imprecisions en la narració de Garrido tant respecte a l'ordenació dels fets i les dates: per exemple (l'arribada a Bujaraloz, l'atac de l'aviació...) com a exagerar l'actuació dels milicians a Pina d'Ebre. Tot plegat, però, no altera el contingut bàsic de la seva participació en la columna i de la incomoditat política que li reportà i que precipità la seva marxa.

11. *Carta* de 12 de gener de 1937 dirigida a Indalecio Prieto.

12. Ordre de 14 de maig de 1937 del Ministeri de Defensa, *Gaceta de la República* núm. 132. Se li reconeixia l'antiguitat des del 19 de juliol de 1936. El conseller de Governació Antoni M. Sbert va publicar l'ascens al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (DOGC) de 23 de juliol de 1937.

13. RISQUES, M.; BARRACHINA, C., 2001, *op. cit.*, p. 155.

de comunista i responsabilitat d'introduir un clima de pertorbació dins l'escassa força que integrava el Terç.

1.1 L'expedient contra Pedro Garrido

«...Como nadie se fiaba de nuestra actuación como Guardia Nacional Republicana...», va rebre, a finals de juliol, l'ordre del cap superior de Policia de Barcelona, tinent coronel Burillo, de fer una inspecció de les forces de la GNR. Havia de demanar si els guàrdies volien continuar essent nacionals o passar a Assalt. A partir d'aquesta activitat va ser quan l'inspector accidental de la GNR, el coronel Francisco Brotons, va presentar denúncia contra Pedro Garrido, per extralimitació de funcions, fet que comportà que se li obrís un expedient. I que, com veurem, tingué conseqüències insospitades.

D'una banda, la denúncia i l'expedient no s'expliquen sense considerar les tensions que es congriaven entre les forces policials i la seva unificació l'1 de març de 1937 en un únic Cos de Seguretat Interior de Catalunya (CSIC), en el qual s'havien d'integrar els existents fins llavors.¹⁴ Això pressuposava la dissolució de la Guàrdia de Seguretat i d'Assalt, del Cos d'Inspecció i Vigilància i de la GNR. La seva plantilla s'havia de formar amb membres procedents d'aquests cossos i, pel que feia als membres de la GNR, se'ls donava un període de quinze dies perquè sol·licitessin a la Conselleria de Seguretat Interior la seva incorporació al cos uniformat del nou CSIC o bé presentessin instància al Ministeri de la Governació per passar al Cos de Seguretat Interior del Govern de la República.¹⁵ Els Mossos d'Esquadra van quedar al marge de la unificació i, sobretot en la conjuntura posterior als fets de maig, van perfilar-se com la força policial de la Generalitat i identificada, sobretot, amb la seva presidència.¹⁶

L'existència del CSIC havia de comportar la centralització de la política d'ordre públic per part de la Generalitat, la desaparició dels comitès que actuaven en aquest àmbit i de les patrulles de control,¹⁷ i la despolitització dels seus integrants en benefici d'una major professionalització: no debades va prohibir-se l'afiliació dels seus membres a qualsevol sindicat o partit. Tot plegat havia estat precedit de reticències importants, sobretot de sectors anarcosindicalistes que, finalment, l'arribaren a acceptar.¹⁸ Com també el Comitè Regional de la GNR s'hi pronuncià favorablement tot preveient que el procés de formació seria llarg. I, ben cert, aquesta previsió va complir-se.

14. DOGC, 4 de març de 1937.

15. Ordre de 2 de març de 1937. DOGC, 4 de març de 1937. La unificació de les forces policials del Govern de la República va iniciar-se ja a finals de desembre de 1936.

16. Sobre els Mossos d'Esquadra, Risques, M. *Identitat democràtica o tradició espanyolista? La repressió sobre els Mossos d'Esquadra a la postguerra*. Barcelona, 2003.

17. El Comitè Regional de la GNR va funcionar fins al 14 de maig de 1937. Mentre el Decret de 4 de març de 1937 dissolia les patrulles de control però fins al 9 de juny de 1937 no va fer-se efectiu.

18. Així, per exemple, Dionís Eroles qualificà d'excel·lent aquesta perspectiva, que justificava per les vicissituds de la guerra i el moment revolucionari, a *La Vanguardia*, 2 de març de 1937.

D'altra banda, cal indicar que va quedar interferit pels fets de maig de 1937, que van suposar la incautació dels serveis d'ordre públic per part del Govern de la República. Fou al cap d'unes setmanes que començà a fer-se més efectiu el procés d'unificació i, pel que feia als membres de la GNR, el juliol es constituí una nova Comissió Tècnica que havia de realitzar l'adaptació dels membres cap al CSIC.¹⁹ Tanmateix, les circumstàncies havien canviat ja que ara lliscaria sota el control molt directe del Govern de la República. Això significà, per exemple, que tenia la iniciativa en les altes i baixes —sobretot dels caps i oficials— i que el conseller s'havia de limitar a confirmar-les. A més, assumia la depuració de les forces policials, qüestió especialment agreujada en la GNR, per episodis de desercions al bàndol nacional²⁰ i pels comportaments dubtosos d'alguns caps i oficials en termes de fidelitat al règim.

En aquest complex marc, el ja capità Pedro Garrido va rebre l'ordre del cap de Policia de Barcelona de fer una inspecció de les forces de la GNR i va iniciar-la a destacaments de Girona. Era una comesa més pròpia de l'inspector accidental del cos, tinent coronel Brotons, que no pas d'un capità, motiu pel qual va generar malestar entre els mateixos caps de l'institut. I aquest aspecte no va ser aliè a la denúncia que presentà Brotons sobre els excessos que, segons ell, estava cometent Garrido precisament a les visites d'inspecció realitzades fins llavors, 16 d'agost. A més, adjuntà documents anònims que havia rebut en sobre confidencial i reservat, sobre el comportament de Garrido a Olot, la Bisbal, Santa Coloma de Farners, Girona, Figueres i Sant Feliu de Guíxols.

El primer «excés» fou que havia ordenat la desaparició de l'uniforme gris de la Guàrdia Civil i la seva substitució pel vestit propi de la GNR. Garrido havia justificat la seva decisió en l'Ordre d'1 de setembre de 1936 de la Inspecció General del Cos, que ordenava el canvi d'uniforme de la nova GNR —que la diferenciava de l'antiga Guàrdia Civil— i que no s'havia aplicat a Catalunya per decisió dels caps del cos.²¹ I adduïa que la seva missió era obligar al compliment de les ordres superiors en bé de la disciplina i la moral d'unes tropes que estaven mal considerades pel poble en constituir «...últimos restos de la opresión y la reacción que traidoramente entregó la Patria a las garras extranjeras...».²² En canvi, Brotons s'emparava en una decisió posterior del Comitè Regional, que l'abolia.

19. Ordre de 7 de juliol de 1937 (DOGC de 9 de juliol).

20. Havien tingut un ampli ressò els fets de Tortellà, de febrer de 1937, en què un grup de desertors, bàsicament de la GNR, foren localitzats a Castellfollit de la Roca i s'organitzà la seva persecució des de Tortellà. En van resultar cinc o sis morts i vint-i-sis detinguts entre els escàpols, mentre quatre o cinc aconseguiren la frontera.

21. L'1 de setembre de 1936 havia sortit l'Ordre de la Inspecció General de l'Institut, al Butlletí Oficial del Cos, de deixar d'usar l'uniforme gris de la Guàrdia Civil i d'adoptar el vestit identificatiu de la nova GNR; ahora es prohibia l'ús del vestit gris al carrer. A Catalunya, Brotons no va fer difusió d'aquesta Ordre al·legant que el Butlletí el rebien a totes les dependències del cos. El 16 de gener de 1937, per indicació del conseller de Seguretat Interior, el Comitè Regional de la GNR va ordenar que es mantingués l'uniforme gris, prohibint tot altre vestit, fins que s'unifiquessin els cossos policials en el CSIC. Ho justificava pel desgavell d'uniformes, ja que no hi havia prou vestits per als membres del cos i adquirir els nous anava en perjudici de l'economia dels membres del cos. D'aquesta disposició, sí que en féu difusió el coronel Brotons.

22. *Declaració* de Pedro Garrido, 23 d'agost de 1937, a l'instructor León Luengo.

El tema de l'uniforme tenia un marcat caràcter polític i simbòlic; l'instructor de l'expedient —el major d'infanteria León Luengo Muñoz— va donar la raó a Garrido, ja que considerava vigent la prohibició d'usar al carrer el vestit gris i que l'Ordre del Comitè era de dubtosa aplicació i deixava en mal lloc els comandaments de la GNR, que apareixien supeditats al Comitè.²³ I afegí que no complir l'Ordre d'1 de setembre:

...implica un sospechoso deseo de resucitar dicho traje de la Guardia Civil que sigue cubriéndose de ignominia en el campo faccioso y lo ha sido de aprobio en el leal, en Málaga, Bilbao, Santander y tantos otros frentes y ocasiones, aparte de que sin uniformidad han escrito páginas de gloria las Milicias madrileñas y las heroicas fuerzas de Asalto y con uniformidad se produjo la catástrofe de la Guardia Nacional Republicana con ocasión del *putsch* de mayo del corriente año...²⁴

219

L'argumentació situava el problema en el terreny polític, l'únic en el qual era possible d'entendre'l i que, en definitiva, remetia al paper de la Guàrdia Civil davant el *Movimiento Nacional* i a la rereguarda. A partir d'aquesta consideració calia tenir en compte la problemàtica de la vigència o no de l'uniforme gris ja que la seva identificació amb els facciosos justificava el canvi de vestit. Sobre aquesta base, Luengo avalava el canvi d'uniforme, criticava la resistència del coronel Brotons a aplicar les ordres superiors i donava la raó a Garrido en considerar que la continuïtat de l'uniforme gris posava en relleu «...el amor al color del uniforme de la por tantos conceptos desprestigiada Guardia Civil...».²⁵

Una Guàrdia Civil, deia, que havia tingut un paper no sempre de defensa de la legalitat republicana i en llocs com Catalunya, on sí ho havia fet, estava afectada pel comportament dubitatiu de caps com Brotons i actituds poc fermes en el compliment d'ordres superiors, com exemplificava el cas de l'uniforme.

Aquesta dimensió política es fa encara més present en l'altre motiu que precipità l'expedient: els continguts de les xerrades de Garrido a les casernes i que Brotons considerà que:

...no sólo no se ajustan a la corrección debida, sino que pueden ser a su vez atentatorios a la disciplina, a más de vejatorios y ofensivos para todo el personal de Jefes y oficiales de la Guardia Nacional Republicana con destino en esta Generalidad...²⁶

23. Luengo no acceptà la raó adduïda per Brotons de mantenir el vestit gris per no desmoralitzar la tropa a causa de l'escassa uniformitat, en mancar vestits. Se'ns fa impossible de certificar això. Cap dels oficials que prestà declaració davant Luengo, dels destacaments on parlà Garrido, no en parlen. I un d'ells, el tinent Miguel Revillo Álvarez, de Figueres, en declaració de 22 d'agost de 1937, va dir que tota la força havia rebut el vestit però que més tard arribà l'Ordre que obligava a usar aquest vestit gris.

24. *Informe* del major León Luengo, 7 de setembre de 1937.

25. *Ídem*.

26. *Informe* del cap accidental de la GNR, coronel Francisco Brotons, 16 d'agost de 1937.

Aquesta fou la raó bàsica que precipità la denúncia de Brotons. A les diferents unitats que va recórrer Garrido, en companyia d'un dels més significats guàrdies del ja extingit Comitè Regional, va questionar la fidelitat republicana de caps de la GNR, fins i tot n'arribà a titllar alguns de «feixistes» i atribuï a aquest condicionant ideològic el retard en la formació del CSIC.

El tema assolí noves dimensions quan Garrido prestà declaració davant Luengo, el 23 d'agost de 1937. A més de ratificar la seva apreciació sobre el tema de l'uniforme i la necessitat de «cremar» el vestit gris —que recordava la «desaparecida y odiosa Guardia Civil»—, defensà la necessitat de dur a terme la «purificació» de l'institut ja que havia estat al servei de l'opressió abans del 19 de juliol de 1936 i després «...había dado un lamentable y abrumador tanto por ciento de traidores a la Causa del pueblo». Les desercions de guàrdies civils al front d'Aragó, Madrid, Màlaga, Bilbao i d'altres localitats es completaven amb la denúncia de les que hi havia hagut a Catalunya, que xifrava en uns dos-cents membres de la classe de tropa i sotsoficials, la majoria de les comandàncies de Barcelona i Girona. I adjuntà un document del 3r Terç, de vint-i-tres caps i oficials que havien desertat a l'estranger i que estaven en la zona nacional.²⁷

Plantejava, doncs, amb tota cruesa el tema de les desercions i apuntava noms concrets sobre la qüestió que, o estaven amb els facciosos o havien desaparegut. Però no només això sinó que s'explaià en la valoració de l'actitud política que mantenien caps i oficials del 3r i del 19è Terç de la GNR, a Catalunya, en aquells moments.²⁸ Bàsicament Garrido posava l'èmfasi en la seva ideologia, que exemplificà en moments concrets de la seva trajectòria professional en actuar contra els obrers (Brotons), o durant els fets d'octubre (Costell), o els de maig (Aznar); de fer campanya a favor de les candidatures cedistes (Brotons, Lara), d'alliberar detinguts facciosos el 19 de juliol (Martínez) i de manifestar-se de forma obertament monàrquica (Lázaro), feixista (Martínez), reaccionària (Navarro) o derrotista (Lara); també va retreure a Lara articles que havia publicat a la *Revista Técnica de la Guardia Civil* el setembre i octubre de 1934. A més, en algun cas (Brotons, Aznar) els associà amb l'aixopluc a persones reaccionàries.

Brotons fou interrogat per Luengo respecte del tema de les desercions, en concret sobre la fugida d'oficials de la seva comandància el febrer de 1937, i declarà que, en conèixer els fets, va transmetre les ordres necessàries per a

27. Eren els comandants Felipe Moragriega Carvajal, Ismael Navarro Serrano (a llapis hi ha, afegit: «...ya había sido destinado fuera antes del Movimiento...»). Els capitans Bernardo Gómez Arroyo, Mariano Sola Ruiz, Francisco Carazo Carazo, Emilio Calvo Cantesi i Carlos Cordón Cervera. I els tinentes Federico Chacón Cuesta, Adolfo Olieta Rovira, Vicente Rodríguez Rodríguez, José Mármol Clares, Luis Ramón Barranco, Amador Aguinaco Zudarie (a llapis: «fue asesinado por ellos»), Blas Moren Berbedes, José Queral Fernández, Antonio Roca Pérez, Alfonso Fonollera González, Fernando Laguarde Samper, Raimundo Jiménez Amigó, Germán Moren Berbedes, Agustín Barcelona López, José Segoviano Martínez Campo, Salvador Campillo Ballestar.

28. En concret del coronel Francisco Brotons Gómez, del tinent coronel Modesto de Lara Medina, el comandant Mariano Aznar Montfort i els capitans Rafael Lázaro Varela, Luis Costell Salido, Juan Martínez López i Julio Vallarino. He tractat detalladament els casos de Brotons, Lara i Aznar a *Proces a la Guardia Civil...*

detenir-los.²⁹ D'altra banda, aportà dos documents en relació amb Garrido, que li havien arribat a través del cap de la Comandància de Girona, capità Rafael Lázaro Varela (un dels denunciats per Garrido): un telegrama de 28 d'octubre de 1934 en el qual Garrido demanava el seu trasllat a Astúries i un àlbum laudatori a la Guàrdia Civil per la seva actuació durant els fets d'octubre de 1934, ofert per una comissió de veïns, que Garrido va acceptar a Banyoles i va enviar al capità de la segona Companyia, a Olot. L'avalaven més de dos-cents veïns representants de les forces vives de la ciutat agraïts per l'acció de la *benemérita* i que, a més, van lliurar 6.000 pessetes per a les víctimes de l'institut. Poc després, com veurem i de forma que pot semblar contradictòria, Garrido fou denunciat per veïns d'aquesta població per la seva actuació concreta precisament durant aquests fets.

Amb aquests documents es pretenia evidenciar com Garrido havia desenvolupat unes pràctiques repressives que no el diferenciaven dels altres oficials, als quals ell havia denunciat. Garrido ratificà davant Luengo ambdós documents tot justificant la petició d'anar a Astúries per contrarestar la repressió que s'hi estava endegant; i l'acceptació de l'àlbum, prèvia autorització superior, perquè en aquells moments no es podia procedir d'altra manera i tots els membres del cos s'havien hagut de posar la insígnia de la repressió.

En un altre sentit, hi havia una certificació del delegat d'Ordre Públic de Girona sobre Garrido on el qualificava com a «persona de intachable conducta, un leal y ferviente republicano», com havia mostrat l'any 1934, quan era cap de línia a Banyoles:

...haciendo mucho en favor de los detenidos de aquella época, costándole por ello serios disgustos con sus superiores y como consecuencia un traslado a Barcelona y otro a Sabiñánigo.³⁰

I un expedient que se li inicià per la denúncia de diversos veïns de Banyoles que l'acusaven de no haver preservat la pau social, de passivitat davant els actes de sabotatge i de concomitència amb elements extremistes, així com d'actuació «dubtosa» el 6 d'octubre. Fou castigat amb catorze dies d'arrest domiciliari i traslladat a Sabiñánigo (Osca).³¹

L'anàlisi de la documentació portà l'instructor León Luego a la conclusió que, en el fons de les denúncies, hi havia una «acusada animosidad y parcialidad» contra Garrido, home d'una clara personalitat antifeixista. Per això s'havien aportat el telegrama d'Astúries i l'àlbum de reconeixement, per tal de presentar-lo com «...un hombre afecto a la situación fascistoide del llamado bienio negro». I, encara més, aquesta animadversió culminà en el fet que el conseller de Governació de la

29. Declaració de 30 d'agost de 1937.

30. Còpia del certificat del delegat d'Ordre Públic de Girona, Amadeu Oliva Ayats, 1 de maig de 1937.

31. L'instructor fou el capità de la 3a Companyia de la Comandància de Girona, Manuel Navarro García, 9 de novembre de 1935.

Generalitat de Catalunya, assessorat previsiblement pels caps de la GNR i en concret per l'inspector accidental Francisco Brotons, no li va reconèixer l'ascens a comandant que li havia atorgat el Govern central i havia disposat que no cobrés altrament que de capità.³²

D'altra banda, desqualificà el valor de les notes confidencials, anònimes, sobre les xerrades de Garrido perquè no constituïen un instrument adequat, ja que s'haguessin hagut de presentar escrits reglamentaris. A més, els caps dels destacaments d'Olot i Figueres van declarar que ells no havien enviat cap nota a la Comandància de Girona, motiu pel qual la informació només podia procedir d'individus que van actuar d'esquena als seus superiors, la qual cosa era atemptatòria a la disciplina. I atribuïí als caps dels destacaments de Girona i Santa Coloma de Farners, i de la Comandància de Girona, Rafael Lazán Varela, la decisió de transformar posteriorment, en escrits oficials signats pels caps de destacament, el que havien estat confidències.³³

En qualsevol cas, aquesta qüestió procedimental quedava en segon terme pel fet que el mateix Garrido havia reconegut expressar-se contra el vestit gris i denunciar les defeccions en el si de la GNR però sense concretar noms. En conseqüència, l'instructor dictaminà que no apreciava cap delictes en el comportament de Garrido —no ho eren en si mateixos els contiguts de les xerrades—, i que l'única falta possible era d'extralimitació en les seves atribucions: però això només ho podia valorar i sancionar qui li havia encomanat la missió, el cap de Policia. Finalment, en derivar de l'expedient càrrecs de relativa gravetat contra caps i oficials de la GNR calia passar les actuacions a l'auditor.

1.2 Els cessaments

Quan l'expedient de Garrido arribà al cap superior de Policia, aquest l'envià al general en cap de l'Exèrcit de l'Est, Sebastián Pozas, el qui va traslladar-lo a l'auditor, Salvador Campos, el 20 de setembre de 1937. Set dies després, Campos informà Pozas que calia passar-lo al ministre de la Governació perquè resolgués respecte de la situació dels caps i oficials de la GNR denunciats per Garrido; i coincidia amb Luengo, que la possible extralimitació de Garrido l'havia de resoldre el cap superior de Policia de Barcelona.

Pozas considerà aquest informe de l'auditor ambigu i mancat de precisió en la qualificació de càrrecs i determinació de responsabilitats, motiu pel qual li retornà. Campos va redactar un nou i detallat informe el 5 d'octubre de 1937, en què dictaminà que, acusats de desafecció al règim republicà, no podien continuar exercint cap comandament i havien de passar a la situació de disponibles: els tinentes coronels Mariano Aznar i Modesto de Lara Molina; els majors Juan Martínez López i

32. DOGC, 19 d'agost de 1937. Sbert es negà a ratificar el seu ascens a comandant, fet pel Ministeri.

33. No fa referència als caps de Sant Feliu de Guíxols i de la Bisbal, que van traslladar-se a Girona per comunicar verbalment a Rafael Lázaro el que els digueren guàrdies que havien assistit a les xerrades.

Julio Vallarín; els capitans Rafael Lázaro Varela, Luis Costell Salido i Manuel Navarro García. Pel que feia al coronel Brotons, ja havia estat retirat i donat de baixa, motiu pel qual ja quedava sancionat.³⁴ A més, per resoldre les denúncies contra caps i oficials i la depuració de la GNR proposava que la Sala Militar del Tribunal Suprem designés un jutge especial «...con preferencia ajeno a esta región autónoma (con el fin que pudiera obrar sin prejuicios)...» que instruís el procediment judicial oportú, d'acord amb la Llei de 23 de maig de 1936.

Pozas va donar conformitat al dictamen de l'auditor el 6 d'octubre. La baixa de Brotons ja s'havia fet efectiva i la dels dos tinents coronels Lara i Aznar va fer-se efectiva a principis de desembre de 1937, per ordre de la Generalitat, previ passi a la situació de disponibles forçosos per part del Ministeri de Governació.³⁵

1.3 De Guadalajara a la derrota. La seva rendició

Quan va tornar a Barcelona en acabar la comissió de serveis, tenia destinació com a capità a una de les noves companyies del CSIC³⁶ però pràcticament no s'hi incorporà perquè va rebre l'ordre de Sbert de desplaçar-se al front, a Guadalajara, el novembre de 1937. No sabem si va arribar-s'hi a incorporar però sí que fou traspassat al poder central i passà a comandar el 4t Grup d'Assalt, format per diversos grups de les forces policials que havien vingut a Barcelona amb motiu dels fets de 1937.

El 5 d'abril de 1938, després de l'ocupació de Lleida pels «nacionals», el Ministeri de Defensa el va nomenar cap de les forces militars de la Vall d'Aran. S'hi va desplaçar, per Puigcerdà, amb passaport diplomàtic signat pel ministre Indalecio Prieto, participà en l'evacuació de les forces de la Vall i passà a França. A Luchon decidí retornar a l'Espanya republicana per Portbou, mentre d'altres optaren per passar-se a l'Espanya franquista. Posteriorment, des de l'agost fou destinat al front de Llevant, primer a Albacete i després a València, on fou castigat amb catorze dies d'arrest domiciliari, a partir del 19 de desembre, pel comandant en cap accidental de la 3a Divisió General, Jesus Valdés. El motiu fou una reunió de capitans i caps del Grup Uniformat del Cos de Seguretat, el 18 de desembre, en la qual consideraren un abús que se'ls obligués a tornar al front. Tot i així, s'hi

34. Brotons havia estat donat de baixa pel Decret de 19 de març de 1937 del Ministeri de Governació, però el Govern català no la va aprovar, emparant-se en el fet que el tinent coronel depenia de la Generalitat. Així ho comunicà l'inspector general del cos al Comitè Regional de la GNR, que el 21 de març va inhibir-se de les conseqüències derivades de la continuïtat de Brotons, considerant «...su probada deslealtad al régimen...». Causa 1/39 *Nota reservada* de la Inspecció General de la GNR al cap de la IV Divisió Orgànica. Una nova Ordre de 14 de setembre de 1937 (*Gaceta* núm. 258) del Ministeri va cessar-lo.

35. El context de confrontació entre els dos governs explica també que Aznar hagués estat ascendit a tinent coronel per ordre de la Generalitat (DOGC 11 d'agost de 1937) i cessat pel Ministeri, que el passà a la situació de disponible forçós el 13 d'octubre de 1937 (*Gaceta* núm. 283). Fins al 3 de desembre no fou cessat (DOGC 5 de desembre de 1937).

36. DOGC, 22 d'agost de 1937: d'acord amb l'informe de la Comissió Tècnica es creaven onze companyies de la Secció uniformada del CSIC amb un total d'onze capitans, trenta-tres tinents, seixanta-sis sergents, cent-noranta vuit caporals i mil nou-cents noranta guàrdies.

incorporà novament el gener de 1939, a la línia de Camarena fins que, després de diverses vicissituds, el 28 de març iniciaren les negociacions de rendició i, l'endemà, a les vuit del matí va lliurar-se a l'exèrcit «nacional».

Segons explica Garrido, fou traslladat a Ateca el 9 d'abril: allà va redactar una llarga declaració, manuscrita, deu dies després. El 20 de maig el general en cap de la 5a Regió Militar ordenava el seu trasllat, via ferroviària, a Barcelona. Llavors va iniciar-se una informació —que bàsicament aplegà la declaració manuscrita de Garrido i un informe de la Guàrdia Civil— que l'instructor va remetre a l'Auditoria el 24 de maig en considerar que en derivaven «hechos graves» entre els quals destacaven els següents:

224

1. Ejercer el cargo de jefe del orden público de las columnas de Aragón.
2. Haber mandado fuerzas de las columnas de la CNT y FAI de la columna Pérez Farrás Durruti, las que al entrar en Pina de Ebro se desbordaron por robo, pillaje y saqueo, cometiendo toda clase de desmanes, incluso varios asesinatos.
3. Haber obtenido dos ascensos: el de Capitán por lealtad al régimen y el de Comandante por méritos de guerra.
4. No haber pasado a la España nacional cuando hallándose en Francia huido por el desastre de Lérida se hizo un plebiscito para ello.
5. Amenazado de ser sometido a un juicio sumarísimo fue salvado por los Jefes reunidos para juzgarle, al calificarle de buen antifascista...

L'instructor va considerar aquesta condició confirmada pels fets següents:

- a) salir voluntario al frente mandando una columna de la FAI,
- b) contribuir el 19 de julio de 1936 al fracaso del Glorioso Movimiento Nacional y por lo tanto haberse puesto en contra de él,
- c) ser causa de la detención de algunos compañeros,
- d) erigirse en Inspector de la Guardia Nacional, exhortando a la fuerza que revisitaba con discursos llenos de marxismo,
- e) considerar como odioso el más insignificante emblema de la Guardia Civil...³⁷

El 4 de juliol s'iniciava el procediment sumaríssim ordinari que instruí el coronel d'infanteria Salvador Montemayor Krauel i en què actuà de secretari l'alferes honorífic Salvador Rodríguez Molins. I dictà una interlocutòria de processament sobre la base de la informació de què disposava fins a aquell moment i que havia entrat al jutjat quatre dies abans. D'altra banda, el 24 de juny de 1939, a través de la Subcentral de Catalunya del Servei d'Intel·ligència Militar (SIMP), aportava a l'auditor de Guerra el llarg expedient a què fou sotmès Garrido durant el juliol i setembre de 1937 per extralimitació de funcions durant les visites d'inspecció; i

37. *Informe de l'instructor*, 24 de maig de 1939, dirigit a l'auditor de Guerra. Causa 304/1939 Arxiu del Tribunal Militar Territorial Tercer, Barcelona.

que provocà, a l'octubre d'aquell mateix any, actuacions contra caps i oficials que hi apareixien com a desafectes a la República.

2. EL SUMARÍSSIM ORDINARI 304/39

La tasca del jutge instructor Carlos Montemayor no fou ingent, si atenem l'escàs volum de documentació que va aplegar o de testimonis que va recollir. El material més ampli era l'expedient de 1937, que el SIMP havia aportat a l'Auditoria abans que ell iniciés la instrucció, i la declaració de Garrido a Ateca, a què també ens hem referit anteriorment. Els elements nous que Montemayor recollí (tres en total) gairebé no aportaren noves dades significatives respecte dels documents anteriors. Però tingueren importància per a perfilar Garrido en termes ideològics i personals i, d'aquesta forma, situava el terreny de joc de la «justícia» en l'àmbit de la denigració personal i de la venjança, que eren els elements legitimadors dels procediments sumaríssims del franquisme.

En primer lloc, hi ha la declaració manuscrita del comandant d'infanteria Manuel Fernández Cordón, que es trobava en situació de «disponible gubernativo» a València, que qualificava Garrido com a:

...adicto entusiasta de la causa marxista, como ha venido probando con su conducta, considerándosele por los campesinos y obreros rojos del Ampurdán como su jefe...

Fernández es referia als anys anteriors a la guerra, quan Garrido prestà servei durant gairebé deu anys a la Comandància de Girona. I no només això sinó que durant els fets de 1934 va significar-se «muy activamente en favor de los separatistas rojos» a Banyoles, on estava destinat, motiu pel qual fou denunciat i traslladat fins que després de les eleccions de febrer de 1936, que donaren la victòria al Front Popular, va reincorporar-se a la destinació anterior. Es tractava, en definitiva, d'acusacions ideològiques que maldaven per perfilar la «maldat» del personatge ja abans del 19 de juliol de 1936.

Destacava tot seguit, un telegrama del SIMP de 29 de juliol de 1939, que deia el següent:

...Al estallar el Movimiento Nacional, se encontraba destinado en Barcelona, tomando el mando del pelotón de la Guardia Civil, poniéndose a las órdenes del mando rojo. Una de las primeras y principales actividades que desplegó fue en el Convento de los Carmelitas de Barcelona, cuando al rendirse los oficiales Nacionalistas, a medida que estos eran sacados por las hordas rojas, uno a uno, y al pasar por la punta principal, Garrido, pistola en mano, los mataba a boca de carro...

La tergiversació dels fets, la calúmia sobre el comportament i l'invent de delictes de sang permetien formalitzar, des d'instàncies oficials, uns càrrecs que no responien a cap realitat. Es tractava de crear l'espai ideològic, com més

reforçat millor, per tal de criminalitzar Garrido. D'aquí els antecedents que aportà la Inspecció General de la Guàrdia Civil, procedents del *Cuartel General del Generalísimo* i, altre cop, del Servei d'Investigació i Policia Militar, amb caràcter reservat. En especial, l'informe del SIMP, a Burgos, el 17 de juny de 1939, assolia una especial perversitat en adobar amb mentides i qualificatius injuriosos el falsejament de fets, amb un llenguatge barroer:

...Llegó a la categoría de comandante del ejército rojo, siempre estuvo en Seguridad, fue expulsado del territorio catalán, se dedicó desde los primeros días de la revolución en ir al frente a robar, asesinar y embriagarse, recorría los Cuarteles echando por su boca sapos y culebras contra la Guardia Civil, formaba camarilla con los Comités, reclutando personal para mandarlo al frente, quedándose él en Barcelona, haciendo vida de cabaret, con varias queridas que tenía instaladas por la parte de San Andrés, en unas torres. Durante la revolución no hizo otra cosa que la recluta, el robo, crimen y últimamente practicó el espionaje rojo por la parte de la frontera francesa, siendo el que dio la voz de alarma de que la guardia nacional republicana en Barcelona estaba realizando el enlace con F.E. ...³⁸

La baixesa del text no és casual ni esdevé un cas aïllat: és habitual —amb algunes matisacions— en molts informes oficials que s'incorporaven als procediments franquistes i que bastien, sense cap comprovació, l'informe de l'instructor i, encara pitjor, la sentència. Altres dos documents completaven la instrucció: l'ascens de Garrido a capità a proposta del ministre de la Governació i del Comitè Central de la GNR i el testimoni del guàrdia civil Mariano Calle Pajares en els termes següents:

...fue uno de los que más acusaciones presentó a los dirigentes de la CNT sobre la conducta de Jefes y Oficiales de ambos tercios, presentándose continuamente al Comité con el mismo objeto, llegando a aconsejar el asesinato, ascendiendo a comandante de milicias...³⁹

Sobre aquestes bases, Carlos Montemayor va dictar interlocutòria de processament el 20 de juliol de 1939, que se li va llegir l'endemà a la presó Model i va prestar la declaració indagatòria. En aquesta declaració va afirmar que havia salvat el baríton Marcos Redondo i el metge de Pina, al mateix temps que reconeixia la seva afiliació al PSUC durant tres mesos, si bé la justificava perquè les circumstàncies l'hi havien obligat. La relació amb Redondo quedà verificada per una carta que el baríton li dirigí des de Saragossa en què s'excusava de no poder-lo

38. Causa 304/1939.

39. 20 de març de 1939. Mariano Calle Pajares pertanyia a la segona companyia del 19 Terç, amb destinació a la caserna de Collblanch. El gener de 1939 féu una detallada declaració per escrit sobre els membres del comitè de la Guàrdia Civil que va formar-se després del 19 de juliol de 1936 i dels membres del cos implicats amb la República. Arxiu Històric de la Guàrdia Civil. Madrid.

visitar i li assegurava que estava fent gestions al seu favor ja que el considerava un bon soldat «...ahora sobre todo, que gracias a nuestro Caudillo hay justicia en España y uno puede sentirse orgulloso de servir a España y a nuestro inmenso Caudillo...».⁴⁰

Llavors, Montemayor va redactar el seu informe el 7 d'agost de 1939: incorporava tots els càrrecs i «maldats» que, simplement apuntats, assolien la categoria de fets provats. Sense més. Al cap de dos dies, les interlocutòries de processament van passar a plenari i les actuacions a la fiscalia militar, que només tardà deu dies a redactar les seves conclusions. No va aportar noves proves ni va recórrer a d'altres testimonis. El mateix dia 19 va nomenar-se el defensor, un militar, l'oficial tercer honorífic del Cos Jurídic Militar, Francisco Eyre Fernández, i es procedí a la lectura dels càrrecs contra Garrido. Ell demanà la compareixença de Marcos Redondo i de Francisco Anglada Quintana, així com que s'adjuntés l'aval de Juan M. Tortajada, un pagès de Casa Altas, de bona conducta quan va estar destacat al seu poble. Redondo no fou convocat ni tampoc Anglada.⁴¹

A l'ordre de la regió de 23 d'agost es convocaven sis consells de guerra, cinc dels quals havia instruït Montemayor, entre ells el de Pedro Garrido, a celebrar el dissabte 26: realment, feina, no n'hi havia faltat.⁴² El consell de guerra fou molt curt i no practicà cap prova nova. Sense que en quedi constància a l'acta, hi ha un escrit d'una religiosa del col·legi de la Travessera de Gràcia, Águeda de Santa Teresa de Jesús Bravo Abrego, on declarava que els dos o tres primers dies de l'*alzamiento* una part de la comunitat va refugiar-se a la caserna de la Guàrdia Civil, amb el comandant (López) Carrillo i amb Garrido.⁴³ No hi ha cap altra referència a aquesta declaració, que tampoc no va motivar cap indagació per part del tribunal. En canvi, sí que hi ha una menció explícita als documents procedents de diversos destacaments (Figueres, Olot, Girona, la Bisbal, Sant Feliu de Guíxols, Santa Coloma de Farners) on Garrido va anar a fer inspecció i xerrades a l'estiu de 1937.

La sentència, dictada el mateix dia, condemnà Garrido a pena de mort per un delictes d'adhesió a la rebel·lió militar. Bàsicament inculpava Garrido de tenir «antecedentes francamente izquierdistas»; de presenciar, el 20 de juliol de 1936, «impasiblemente como las turbas asesinaban a varios oficiales»; de participar en la columna Durruti-Pérez Farrás, «compuesta por anarquistas y milicianos asesinos y desarrapados al frente de Aragón donde contempló como sus huestes asesinaban a varios vecinos combatiendo con las tropas nacionales que intentaron recuperar dicho pueblo». Posteriorment fou nomenat inspector general de la GNR i va visitar diverses poblacions on va dirigir-se als guàrdies «haciéndoles ver en sus arengas el sentir más rojo, revolucionario, despectivo para sus anteriores Jefes y para la

40. *Carta*, 15 de maig de 1939. Causa 304/1939.

41. Segons consta en l'informe de Montemayor, Anglada havia estat l'únic testimoni que havia depositat en el sumari tot manifestant que coneixia molt superficialment l'acusat i que en desconeixia l'actuació durant la «dominació roja».

42. Un dels convocats, per al divendres 25, era contra els guàrdies civils tinent coronel Félix Gavari Hortet, capità Manuel Hervas Rodríguez i tinent Guillermo Escudero González. Havien estat cap i oficials dels Mossos d'Esquadra entre 1936 i 1939. Vegeu RISKES, M., *op.cit.*, 2003.

43. *Escrit*, 23 d'agost de 1939. Causa 304/39.

Guardia Civil; cometiendo además con la gentuza que le acompaña toda suerte de desmanes». Va ascendir a comandant i «regresa de Madrid a Barcelona para reprimir la revuelta del POUM».⁴⁴ A la Vall d'Aran va ser derrotat i «después de volar los puentes de las carreteras, se retira a Francia», on no va aprofitar l'opció que tenia de passar a l'Espanya nacional i «se trasladó a la zona roja». Finalment, després de passar al front de Llevant i traslladar-se a Camarena, fou «aprehendido» i acaba amb la postil·la que «se dedicó además al robo, al crimen y al espionaje».⁴⁵

Deixo a la intel·ligència del lector l'apreciació d'aquests càrrecs, sobre els quals —no ho oblidem— el tribunal basà la seva petició de pena de mort.

El 9 de setembre l'auditor donà la seva conformitat a la sentència, que fou aprovada pel capità general tres dies després. A partir d'aquí només quedava esperar la decisió del *Caudillo*, ja que l'execució depenia de la seva ratificació superior: l'*enterado* arribà al cap de dos mesos, amb data 11 de novembre. Pedro Garrido Martínez va ser afusellat al Camp de la Bóta a les sis de la matinada del 14 de novembre i inhumat a la fossa comuna. Tenia quaranta-cinc anys.

44. Enlloc no hem trobat constància d'aquest viatge de Madrid a Barcelona.

45. *Sentència*, 26 d'agost de 1939. Causa 304/1939.